

પ્રવચન નં. ૧૭૨, શ્લોક--૨૫૬-૨૫૭, ગાથા-૧૪૮, શનિવાર, જ્યેષ્ઠ વદ ૮,
તા.૦૫-૦૭-૮૦

‘નિયમસાર’ ૧૪૮-ગાથા. એનો શ્લોક છે, શ્લોક-૨૫૬.

આત્માવશ્યં સહજપરમાવશ્યકં ચૈકમેકં
કુર્યાદુચ્ચૈરઘકુલહરં નિર્વૃત્તેર્મૂલભૂતમ્ ।
સોઽયં નિત્યં સ્વરસવિસરાપૂર્ણપુણ્યઃ પુરાણઃ
વાચાં દૂરં કિમપિ સહજં શાશ્વતં શં પ્રયાતિ ॥૨૫૬॥

શ્લોકાર્થ :- ‘આત્માએ અવશ્ય...’ જરૂરનું એ છે કે, મનુષ્યપણું પામીને. આહાહા...! અનંતા અનંતા જીવો નિગોદમાં પડ્યા છે એ અનંતે કાળે ઈયળ પણ થવાના નથી. તો આવું જે મનુષ્યપણું મળ્યું, આર્યકુળ અને જૈન અવતાર (મળ્યા) તો કહે છે કે ‘આત્માએ અવશ્ય...’ જરૂરનું આ છે. આહાહા...! ‘માત્ર સહજ-પરમ-આવશ્યક...’ પાછું જોયું? બીજું કાંઈ નહિ. બીજું કાંઈ કરવા જેવું નથી. આહાહા...! સહજ માત્ર. એમ કીધું ને? અવશ્ય અને માત્ર. સહજ. આહાહા...! માત્ર પરમ આવશ્યકને. એકલા વ્યવહાર આવશ્યકને નહિ. પરમ આવશ્યક નિશ્ચય. આહાહા...!

નિશ્ચય પરમઆવશ્યકને ‘એકને જ-’ એકાંત કર્યું. કથંચિત્ નિશ્ચય કરવો અને કથંચિત્ વ્યવહાર કરવો એમ ન આવ્યું. આહાહા...! ‘પરમ-આવશ્યકને એકને જ-’ આહાહા...! જેને આત્માનું હિત કરવું છે એને તો એક અવશ્ય આત્મા અખંડાનંદ પ્રભુ, એના તરફનું લક્ષ કરી અને એમાં ઠરવાનું એ અવશ્ય એક કર્તવ્ય છે. આહાહા...! પાછી ભાષા શું છે? ‘માત્ર...’ એટલે બીજું કાંઈ નહિ. છ આવશ્યક વ્યવહાર એ નહિ. આહાહા...! તે ‘સહજ-પરમ-આવશ્યક...’ સ્વભાવિક આનંદસ્વરૂપ, ભગવાન જે આનંદસ્વરૂપ, એનું એકાગ્રપણું એ ‘એકને જ...’ આહાહા...! કરવા જેવું છે. આ એકને જ કરવા જેવું છે. ધર્મના નામે પણ આ એકને જ કરવા જેવું છે એમ કહે છે. સંસારમાં તો એકલું પાપ છે પણ ધર્મને નામે ધર્મ કરવો હોય તો... આહાહા...! અવશ્ય આત્માને એક જ આવશ્યક, સહજ ‘પરમ-આવશ્યકને એકને જ-કે જે...’ પરમ આવશ્યક કે જે એક જ પરમ આવશ્યક. આનંદસ્વરૂપમાં એકાગ્રતા એ અવશ્ય એક જ આવશ્યક. અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ ભગવાન પૂર્ણ અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપથી ભરેલો ભગવાન છે. એ એકને જ. આહાહા...! કેટલા શબ્દ વાપર્યા છે!

‘માત્ર સહજ-પરમ-આવશ્યકને...’ વ્યવહારને નહિ. માત્ર કહેતા વ્યવહારને નહિ. અને આ નિશ્ચયસ્વભાવ એ એકને ‘કે જે...’ એ આવશ્યક નિશ્ચય જે ‘અઘસમૂહનું નાશક છે...’ પુણ્ય અને પાપના ભાવનો નાશ (કરવો) એ આવશ્યક છે. આહાહા...! પોતાનો પ્રભુ પરમાત્માથી

જુદો નથી, પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે. જિન અને જિનવરમાં કાંઈ ફેર નથી. આહાહા...! એના તરફનું માત્ર સ્વભાવિક અવશ્ય કરવાલાયક એક જ છે. આહાહા...! આ બધો વ્યવહાર પાછો કહ્યો એ ક્યાં ગયો? એ આવે છે, હોય છે પણ કરવા જેવું આ એક છે. આહાહા...! વ્યવહાર આવે છે. એ કહ્યું ને? સામાયિક, ચૌવિસંથો, વંદન એવા છ આવશ્યકોનો પહેલા વિકલ્પ હોય છે. પહેલા એટલે? નિશ્ચય છે એને પહેલા એવા વિકલ્પ આવે. પછી એ વિકલ્પ તોડીને અંદરમાં જાય છે. નિશ્ચય નથી અને વિકલ્પ તોડીને (અંદર) જાય એ વાત નથી. વિકલ્પ છે એને લઈને જાય એમ પણ નથી. આહાહા...!

આ ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદનો સાગર પ્રભુ, માત્ર સહજ અવશ્ય આત્માનું કામ અવશ્ય કરવાનું એક જ છે. આહાહા...! આમાં બધું આવી ગયું, લ્યો. (નિશ્ચય) આવશ્યક આત્માના અવલંબે થાય, બીજાને અવલંબે નહિ. વાણીથી આવશ્યક થાય નહિ, મનથી થાય નહિ, દેહથી થાય નહિ... આહાહા...! પૈસા અને લક્ષ્મીથી આવશ્યક કર્મ થાય નહિ. પાંચ-પચ્ચીસ લાખ ખર્ચા એટલે એને (આવશ્યક કર્મ થયું એમ નથી). આહાહા...! આવું છે. એક લીટીમાં આટલું ભર્યું છે, લ્યો! આહાહા...!

‘આત્માએ...’ આત્માએ આત્માને જરૂરનું માત્ર સ્વભાવિક પરમ આવશ્યક, નિશ્ચય પરમ આવશ્યક ‘એકને જ-કે...’ કેમ એકને જ કરવા જેવું છે? ‘કે જે અઘસમૂહનું નાશક છે...’ પુણ્ય અને પાપનો બેયનો નાશક છે. આહાહા...! છે નીચે? ‘પાપ (અશુભ તેમ જ શુભ બન્ને અઘ છે.)’ આહાહા...! સ્વભાવ વસ્તુ જે આત્મા, એના આશ્રય વિના પુણ્ય અને પાપના ભાવનો નાશ થાય નહિ. અહીં તો નાશ કરવાનું (કહે છે). પુણ્યથી આમ થાય, શુભભાવ કરતા અંદરમાં જવાય એ વાત તો લીધી નહિ. અહીંયાં તો આ સ્વરૂપનું આવશ્યક કરતાં પુણ્ય-પાપનો અઘ જે સમૂહ, જેને લોકો મદદગાર કહે છે, વ્યવહાર સહાયક કહે છે એને માત્ર સહજ આવશ્યક આ કરવા જેવું છે. આહાહા...! ‘અઘસમૂહનું નાશક છે...’ બે વાત.

ત્યારે એ ‘મુક્તિનું મૂળ (-કારણ) છે...’ આહાહા...! આત્મા ભગવાનઆત્મા, એની એકાગ્રતા, આત્માના આનંદને પકડીને એકાગ્ર થવું એ એક જ મુક્તિનું મૂળ છે. મોક્ષનું મૂળ આ એક જ છે. મોક્ષનો માર્ગ આ એક જ છે. કોઈ બે કહેતા હોય ને આમ છે ને તેમ છે, એ નથી. આહાહા...! છે? એમાં છે કે નહિ? જે ‘મુક્તિનું મૂળ (-કારણ) છે...’ પરમઆવશ્યક કેમ? કે પ્રભુ આત્મા પોતે મુક્તસ્વરૂપ જ છે. ત્રિકાળ નિરાવરણ અખંડ એક પરમપારિણામિકભાવ એ મુક્તસ્વરૂપ છે. મુક્તસ્વરૂપને આશ્રયે મુક્તિ થાય. બાકી બીજાના આશ્રયે અવલંબે મુક્તિ-મોક્ષ, મોક્ષનો માર્ગ થાય નહિ. આહાહા...! આ ઝઘડા, વ્યવહારના ઝઘડા. વ્યવહારનું આમ કરવું ને વ્યવહાર.. આવે ખરું. રાત્રે પ્રશ્ન થાતા નહોતા? ૭૩ ગાથામાં આવે પહેલા આ નિર્ણય કરો. પણ એ તો નિર્ણય કરો એમ આવ્યું પણ એનાથી થાય એમ નહિ. ત્યાં દષ્ટાંત એમ લીધો કે વહાણને જેમ (વમળે) પકડ્યું હોય. દરિયામાં (વમળે)

વહાણને પકડ્યું હોય એ (વમળ) છોડે તો વહાણ છૂટું પડે. એમ પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પથી બંધનમાં પડ્યો છે. એને પોતે છોડે તો મુક્તિને પામે. એનાથી મુક્તિને પામે (એમ નથી). આહાહા...! આવી વાત છે. આકરી લાગે.

શબ્દ પડ્યા છે, માત્ર એક જ. માત્ર અવશ્ય... આહાહા...! સ્વભાવ જે પૂર્ણાનંદ, તેનો જ સ્પર્શ, તેનો જ આશ્રય, તેનું જ અવલંબન, તેનો જ આધાર તે જ એક મુક્તિનું મૂળ અને પુણ્ય-પાપના નાશનું કારણ છે. આહાહા...! એક લીટીમાં આટલું બધું સમાડી દીધું. બધા ઝઘડા, વ્યવહારથી થાય, આનાથી થાય. શાસ્ત્રમાં આવે ને એવા શબ્દો તો આવે. પણ કઈ અપેક્ષાએ? એ તો વ્યવહારનું જ્ઞાન કરાવવા આવે છે.

‘તેને જ—’ એ મુક્તિનું મૂળ છે અવશ્ય. સામાયિક, ચૌવિસંથો, વંદના એ આત્માનું ધ્યાન અને આનંદ એ બધું જ આવશ્યક છે. આહાહા...! આકરું પડે. ‘મુક્તિનું મૂળ (—કારણ) છે...’ ઘણા ન્યાય આપ્યા. જરૂરનું માત્ર પરમ આવશ્યકને એકને જ કરવાનું છે. કેમકે તે પાપ-પુણ્યનું નાશક છે અને મુક્તિનું મૂળ છે. આહાહા...! ‘તેને જ અતિશયપણે કરવું.’ તેને જ વિશેષપણે-અતિશયપણે, અતિશયપણે-વિશેષપણે એ જ કરવા જેવું એક છે. આહાહા...!

મનુષ્યપણું પામીને આ કરવા જેવું છે. નહિતર નિગોદના જીવો... આહાહા...! વિચાર કરે તેને ખબર પડે. એક નિગોદના અનંતમાં ભાગે મોક્ષ જાય. એવા અસંખ્ય શરીર છે. નિગોદમાં એમ ને એમ રહેવાના. આહાહા...! પ્રભુ! પ્રભુ! પ્રભુ! કે દિ’ એ ત્રસ થાય ને મનુષ્ય થાય? કોઈ દિ’ થવાના નહિ કેટલાક. ત્રસ જ થવાના નહિ. આહાહા...! એવા અનંતા જીવો લસણ ને ડુંગળી ને કાય-લીલ, ફુગ એમાં જીવ પડ્યા રહે. આહાહા...! આમ ઢગલો દેખે વરસાદમાં જ્યારે ત્યારે ચારે કોર લીલ ફુગ. પાંદડા, લીલ-ફુગ, લીમડો, ઘાસ આખું લીલું... લીલું... લીલું (દેખાય). આહાહા...! એમાંથી ત્રસ થવું મુશ્કેલ, એમાં એને મનુષ્ય થવું મુશ્કેલ, એમાં એને લાંબુ આયુષ્ય મળવું મુશ્કેલ, એમાં એને આયુષ્યમાં નિરોગતા રહેવી મુશ્કેલ, એમાં એને વીતરાગની વાણી સાચી કાને પડવી મુશ્કેલ. આહાહા...! સાચી વાણી તો આ છે. આહાહા...!

લાખ વાતની વાત પણ વાત આ છે. ગમે તેટલી વાત આવે. આહાહા...! માત્ર આત્માની જરૂર અંદર આવશ્યક એકને જ કરવા જેવું છે. કેમકે એનાથી જ પુણ્ય અને પાપનો નાશ થાય છે અને એનાથી જ મુક્તિનું મૂળ છે તો મુક્તિ મળે છે. કહો, ‘શાંતિભાઈ’! આમાં કાંઈ પૈસા-બૈસાનું, ઝવેરાતનું આવ્યું નહિ કાંઈ. આ લાખ, બે લાખ, પાંચ લાખ ખર્ચાએ. આહાહા...! આ હમણાં એક ચોપાનિયું આવ્યું હતું તો ‘ધરમચંદભાઈ’ બતાવવા આવ્યા હતા. કેટલાયના નામ આપ્યા છે. ... ફલાણાના ને ઠીંકણાના મોટા મોટા. આહાહા...! અરે..રે...! ભાઈ! એ મોટપ ક્યાં સુધી રહેશે? પ્રભુ! દુનિયા મોટા માને, દુનિયા મોટા કહે, કેટલો કાળ રહેશે ઇ? તું તો અનાદિઅનંત છો. આહાહા...! એ દુનિયાની મોટપ તારી સાથે આવશે

નહિ. આહાહા...! અને એનાથી તને લાભ થશે નહિ.

જરૂરનું (આ) એક (છે). સામાયિક તો એ, પડિક્કમણું તો એ, પ્રત્યાખ્યાન તો એ, ચૌવિસંથી તો એ, વંદન તો એ, કાયોત્સર્ગ તો એ, પરચખાણ તો એ (એક છે). આહાહા...! અવશ્ય કરવાનું ચૈતન્ય ભગવાન અનંત આનંદનો કંદ નાથ, એને આશ્રયે એક જ કરવા જેવું છે. જરૂરનું તો આ એક જ છે. આહાહા...!

‘(એમ કરવાથી,) સદા નિજ રસના ફેલાવથી પૂર્ણ ભરેલો હોવાને લીધે...’ આહાહા...! કેવો છે ભગવાન? હવે એ કહે છે. આત્મા કેવો છે? ‘સદા નિજ રસના...’ એટલે આનંદના રસના ‘ફેલાવથી પૂર્ણ ભરેલો હોવાને લીધે પવિત્ર...’ પ્રભુ છે. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા જેને કહીએ એ તો પવિત્ર છે. એમાં અપવિત્રની ગંધ નથી. આહાહા...! એ આત્માનું કર્તવ્ય કર, આવશ્યક કામ કર એમ કહે છે. આહાહા...! પહેલા વાત કરી પણ આત્મા કેવો છે કે જેને અવશ્ય કામ કરવું એની સામું જઈને અંદરનું. તો કહે છે, અનંત ‘સદા નિજ રસ...’ આનંદના રસથી વિસ્તારથી ‘ફેલાવથી પૂર્ણ ભરેલો હોવાને લીધે પવિત્ર...’ છે. પ્રભુ એ પવિત્ર છે. એનાથી (અધિક) કોઈ પવિત્ર છે નહિ. આહાહા...! બીજા કોઈ અપવિત્ર કાર્યથી આ પવિત્ર કાર્ય ન થાય (કે) પવિત્રની સામું જોવાય, સન્મુખ થવાય એમ નથી. આહાહા...!

‘અને પુરાણ (સનાતન) એવો તે આત્મા...’ એ સનાતન છે. આ પુણ્ય-પાપનો નાશ થવો અને મુક્તિ મળવી એ તો પર્યાય છે. સમજાય છે? પહેલું કીધું એ તો પર્યાયની વાત કરી છે. પુણ્ય-પાપનો નાશ અને મુક્તિનું મૂળ એ તો પર્યાય (થઈ), પણ વસ્તુ શું? વસ્તુ તો અનાદિઅનંત છે. આહાહા...! અનાદિઅનંત ‘નિજ રસના ફેલાવથી પૂર્ણ ભરેલો હોવાને લીધે...’ આહાહા...! નિજ એટલે પોતાના, સદાય એટલે ત્રણેકાળ આનંદના રસ અને શાંતિરસના ફેલાવથી... આહાહા...! પૂર્ણ ભરેલો હોવાને લીધે. જેમ પૂર્ણ ઘડો ભર્યો હોય એમ આત્મા ભગવાન પૂર્ણ આનંદાદિ સ્વભાવથી પૂર્ણ ભરેલો છે. આહાહા...! આઠ વર્ષે સમજીને કેવળ પામીને મોક્ષ જાય છે. આહાહા...! અંતરની ઋદ્ધિ, ચૈતન્ય ચમત્કારી પ્રભુ... આહાહા...! કીધું ને?

‘સદા નિજ રસ...’ ત્રણેકાળે નિજરસથી ભરેલો ભગવાન, એનો ફેલાવ છે, અંદર વિસ્તાર છે. પૂર્ણ હોવાને લીધે પવિત્ર છે પ્રભુ તો. આહાહા...! એ પવિત્રનો આશ્રય તે અવશ્ય કર્તવ્ય આવશ્યક છે એમ કહે છે. પવિત્ર જે આત્મા તેની સન્મુખ (થવું) તે અવશ્ય આવશ્યક છે. એ કરવા જેવું છે. આહાહા...! ત્યારે આ ભણવું કે દિ? ભણ્યા વિના સમજાય નહિ. પહેલું ભણવું? ભણવું ક્યાં? આઠ વર્ષનું બાળક પણ કેવળજ્ઞાન પામી જાય છે. આહાહા...! કેમકે સનાતન પવિત્ર પડ્યું છે. અનાદિઅનંત અંદર પવિત્ર ભગવાન છે, એને કોઈ કાળ લાગુ પડતો નથી. આહાહા...!

સનાતન પવિત્ર છે. ‘એવો તે આત્મા...’ આહાહા...! એવો તે આત્મા ‘વાણીથી દૂર...’ વાણીથી કહી શકાય એવો નથી, કહે છે. આ સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણીમાં આવ્યું ને? વીતરાગની

વાણીમાં પૂર્ણ આવ્યું એમ બોલાય. એકકોર કહે કે વાણીનો વિષય નથી, વાણી જડ છે. ચૈતન્યતત્ત્વથી એ વાણી પૂર્ણ ભિન્ન તત્ત્વ જડ છે. આહાહા..! ભગવાન જેમ પૂર્ણ પવિત્રતાથી સદાય ભરેલો છે એમ વાણી પણ પૂર્ણ જડના સ્વભાવથી ભરેલી છે. આહાહા..! વાણી તો ઠીક, વાણીનો એક એક પરમાણુ, વાણીનો એક એક પરમાણુ પૂર્ણ જડના અનંતગુણથી ભરેલો પૂરો છે. આહાહા..!

‘તે આત્મા વાણીથી દૂર (વચન-અગોચર) એવા કોઈ સહજ શાશ્વત સુખને પામે છે.’ આહાહા..! આ જે અવશ્ય કામ કરે છે, સદાનંદ પ્રભુ તેનો આશ્રય લઈને ઠરે છે તેને જરૂર કોઈ સહજ શાશ્વત સુખ (પ્રાપ્ત થાય છે). સ્વભાવિક આનંદનો સાગર... આહાહા..! અતીન્દ્રિય સુખ અને આનંદથી ભરચક ભરેલો ભગવાન છે. એક ગુણથી પવિત્ર નહિ એવા અનંતગુણથી પવિત્ર છે. આહાહા..! એનું માન ક્યાં આવ્યું છે? કાંઈક બહારનું કરે એનો અર્થ કે અંદરથી નીકળી જાય ત્યારે એને ઠીક પડે. ભગવાનઆત્મામાંથી કાંઈક નીકળે તો બહાર દેખાય ને દુનિયાને ખબર પણ પડે. આહાહા..! ફોટા આવ્યા છે. હિન્દુસ્તાનના જાણીતા મોટા પુરુષો આવા છે બધા. એમાં દાળિયા શા થયાં? આહાહા..! દુનિયામાં વખાણ થયા, દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ થયા, દુનિયામાં મોઢા આગળ પડ્યો, દુનિયામાં મોઢા આગળ પડ્યો. રખડવામાં મોઢા આગળ પડ્યો. આહાહા..!

‘એવો તે આત્મા વાણીથી દૂર...’ છે. આહાહા..! તો પ્રભુ! તમે કહો છો ને આ? એ વાણીથી દૂર છે. વાણી ત્યાં અડતી નથી. વાણીનો એ વિષય નથી. એ તો નિર્વિકલ્પ તત્ત્વ છે. આહાહા..! ‘એવો તે આત્મા વાણીથી દૂર (વચન-અગોચર) એવા કોઈ સહજ...’ જે આ પરમ આવશ્યકને સહજ આત્માના અવલંબે એકને જ અવશ્ય કરે છે તે ‘સહજ શાશ્વત સુખને પામે છે.’ આહાહા..! પામે છે તો પર્યાયમાં પણ એ શાશ્વત એટલે પછી ન જાય. આત્મા તો ત્રિકાળ છે. પણ આ સહજ સુખને પામે છે એ તો પર્યાય છે. વસ્તુ જે છે એ ત્રિકાળ સહજ પરમ પવિત્રતાથી ભરેલી છે પણ તેનું અવલંબન લઈને એમાં જે સ્થિર થાય છે તે જરૂર સહજ શાશ્વત સુખને પામે છે. તે સ્વભાવિક અંદરમાં જે સુખ ભર્યું છે, આનંદથી ભરેલો છે (તેને પામે છે).

પહેલું કહી ગયા ને? ‘સદા નિજ રસના ફેલાવથી પૂર્ણ ભરેલો..’ એની માથે લીટી કહી. ‘સદા નિજ રસના...’ નિજ રસના. જેમાં રાગનો રસ નથી, નિમિત્તનો રસ નથી. આહાહા..! ‘નિજ રસના ફેલાવથી પૂર્ણ ભરેલો હોવાને લીધે પવિત્ર...’ સહજ શાશ્વત સુખને પામે છે. એ પર્યાયમાં પવિત્રતા, સ્વભાવિક શાશ્વત સુખ આવ્યું એ જાય નહિ. સાદિઅનંત... આહાહા..! એવા સુખને પામે છે. કહો, એક કળશમાં કેટલું આવ્યું! નિશ્ચયની અસ્તિ આવી, વ્યવહારની નાસ્તિ આવી, અનેકપણાની નાસ્તિ આવી, એકપણાની અસ્તિ આવી, ત્રિકાળપણાના રસથી ભરેલો તેનો આશ્રય લેતા સદા શાશ્વત સુખને પામે છે. આહાહા..!

શ્લોક-૨૫૭

(અનુષ્ટુભ)

સ્વવશસ્ય મુનીન્દ્રસ્ય સ્વાત્મચિન્તનમુત્તમમ્।

इदं चावश्यकं कर्म स्यान्मूलं मुक्तिशर्मणः।।२५७।।

[શ્લોકાર્થ :-] સ્વવશ મુનીન્દ્રને ઉત્તમ સ્વાત્મચિન્તન (નિજાત્માનુભવન) હોય છે; અને આ (નિજાત્માનુભવનરૂપ) આવશ્યક કર્મ (તેને) મુક્તિસૌખ્યનું કારણ થાય છે. ૨૫૭.

શ્લોક-૨૫૭ ઉપર પ્રવચન

૨૫૭.

સ્વવશસ્ય મુનીન્દ્રસ્ય સ્વાત્મચિન્તનમુત્તમમ્।

इदं चावश्यकं कर्म स्यान्मूलं मुक्तिशर्मणः।।२५७।।

શ્લોકાર્થ :- ‘સ્વવશ મુનીન્દ્રને...’ સ્વભાવને વશ થયેલ મુનીન્દ્ર કોને કહેવો? સ્વભાવને તાબે થયેલો મુનિન્દ્ર કોને કહેવો? કે જે ‘ઉત્તમ સ્વાત્મચિન્તન...’ કે જે ઉત્તમ સ્વાત્મચિન્તન એટલે અનુભવ. ચિન્તનનો અર્થ અહીં અનુભવ છે. ચિન્તન એટલે વિકલ્પ નહિ. આહાહા...! અહીં દુકાનાદિથી નવરાશ બાર મહિનામાં એક મહિનો, બે મહિના નિવૃત્તિ લેવી હોય તો લઈ શકે નહિ. આઠ દિ’, દસ દિ’, પંદર દિ’ માંડ માંડ લે. આહાહા...! હવે એમાં આવી વાત! આહાહા...!

‘સ્વવશ મુનીન્દ્રને...’ ચૈતન્યસ્વભાવ શુદ્ધ પવિત્ર ભગવાન, એને વશ થયેલો, એની સન્મુખ થયેલો, તેમાં ગરકાવ થયેલો. આહાહા...! એ ‘ઉત્તમ સ્વાત્મચિન્તન...’ ઉત્તમ સ્વઆત્મ અનુભવ છે એ. એ આત્માના આનંદનો રસ છે. આહાહા...! અનુભવ એટલે આનંદનો રસ છે. આહાહા...! એવા અનુભવને આત્મચિન્તન હોય છે. સ્વવશ મુનીન્દ્રને ઉત્તમ અનુભવ હોય છે. આહાહા...! મુનીન્દ્ર મુનિ ભલે થયા પણ જેને સ્વવશ આત્મઆશ્રય અનુભવ છે તેને અહીંયા મુનિ કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! આવ્યું ને આમાં?

‘અને આ (નિજાત્માનુભવરૂપ) આવશ્યક કર્મ (તેને) મુક્તિસૌખ્યનું કારણ થાય છે.’ આહાહા...! તેને મુક્તિના સુખનું કારણ (થાય છે). ચૈતન્યસ્વભાવ જે ભગવાન, આ પૂર્ણ હીરો ભરેલો, અનંતગુણના પાસાથી જેમ હીરો ભર્યો હોય. આહાહા...! હીરાને તો અનંતગુણ હોય નહિ. આહાહા...! અનંત સુખને પામે છે તે સહજ શાશ્વત (છે). ‘સ્વવશ મુનીન્દ્રને ઉત્તમ

સ્વાત્મચિંતન (નિજાત્માનુભવન) હોય છે; અને આ (નિજાત્માનુભવનરૂપ) આવશ્યક કર્મ...’ મુનિનું આ કાર્ય છે. કર્મ એટલે કાર્ય. મુનિની આ પર્યાય છે. મુનિની આ દશા છે, મુનિની આ હાલત છે. કર્મ એટલે કાર્ય. જરૂરનું કાર્ય તેને મુક્તિ સૌખ્યનું કારણ છે. આહાહા...! છે? ‘(નિજાત્માનુભવનરૂપ) આવશ્યક કર્મ...’ એ જરૂરનું કર્મ આવશ્યક (છે). આ બહારના સામાયિક, ચૌવિસંથો, વંદન એ બધા તો શુભરાગ છે. એ કાંઈ આવશ્યક અને અવશ્ય કરવા જેવું નથી. એ તો છોડવા જેવું છે. આહાહા...! છોડવા જેવું છે તેને આદરવા જેવું માને છે. આહાહા...!

અરે...! પ્રભુ! તું ક્યાં સુધી દુઃખી રહીશ? પ્રભુ! તું આનંદ છો ને! બધા આત્માઓ આનંદમૂર્તિ છે ને, પ્રભુ! બધા આત્માઓ આનંદ અને પવિત્રતાથી ભરેલા છે ને. આનંદને પામોને, પ્રભુ! તમે દુઃખ ક્યાં સુધી વેદશો? આહાહા...! એ નરકના અને નિગોદના... આહાહા...! પરાધીનના દુઃખ. એ દુઃખની વ્યાખ્યા આકરી. આ ખિસકોલી ને ચકલા ને આમ ફરતા હોય છે, કાગડા આવીને પકડીને ખાય જાય. આહાહા...! ચકલા બહાર ફરે. ઓસરી છે ને ઓસરી? ત્યાં ફરતા હોય છે. કાગડા આવીને ઉપાડીને ખાય જાય. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- કાગડો આવીને પકડી લે.

ઉત્તર :- પકડી લે. મોટી હોય તો તો એકદમ દોડીને ક્યાંક વઈ જાય. પણ નાનું હોય એ એટલું ચાલી શકે નહિ. કાગડો લઈ જાય. ઓસરી ઉપરથી લઈ જાય છે. આહાહા...! દેખાય આવે. કાગડાને ધ્યાન હોય કે ખિસકોલી, ચકલીનું બચ્ચું ક્યાંક ફરતું હોય તો પકડી લે. આહાહા...! એ બધા દુઃખથી મુક્ત થવું હોય તો સુખની પ્રાપ્તિનું કારણ તો સ્વ આવશ્યક છે. સુખની પ્રાપ્તિનું કારણ સ્વ આવશ્યક. ભગવાનઆત્મા ઓળખ્યા વિના અવશ્ય કર્તવ્ય આવશે ક્યાંથી? આત્મા કેવડો છે? કેમ છે? એ જ્યાં સુધી દષ્ટિમાં ન આવે ત્યાં સુધી એમાં ઠરશે ક્યાંથી? વસ્તુ દષ્ટિમાં આવે પછી એમાં ઠરે. દષ્ટિમાં આવ્યા વિના ઠરે ક્યાં? જ્ઞાનમાં ચીજ આવી નથી હવે ઠરવું શેમાં? આહાહા...! પહેલું જ્ઞાન આ પ્રમાણે સમ્યગ્દર્શન-અનુભવ થાય ત્યારે તેમાં ઠરવાનું એને બને. આહાહા...! તો આ બધું કરે છે એ શું? બધા સામાયિક ને પડિક્કમણા ને... આહાહા...! અમે પણ બધા કર્યા હતા, હોં! ત્યાં ‘પાલેજ’. પડિક્કમણા કરીએ. આઠ દિ’. આઠ જ દિ’, હોં! આઠ દિ’ બધા ભેગા થઈને પડિક્કમણા કરે તો સૌ રાજી રાજી થઈ જાય. આપણે પર્યુષણના દિ’ છે, ધર્મ કર્યો. રાગ અને અભિમાન બે છે. એ કર્તાપણાનું મિથ્યાત્વ અને કરતો હોય એટલે જરી શુભભાવ (થાય). આહાહા...! મિથ્યાત્વ અશુભ, ભાવ શુભ એ ખરેખર અશુભ છે. પણ એને કહેવાય. નહિતર તો અશુભની જોડે અશુભ હોય. અશુભની જોડે શુભ હોય નહિ. શું કીધું?

જ્યાં મિથ્યાત્વ છે એ જ અશુભ છે. એથી શાસ્ત્રકારે તો એમ પણ કહ્યું છે કે મિથ્યાદષ્ટિને શુભભાવ હોય નહિ. શુભ તો સમકિતીને હોય. એને શુભ હોય તોપણ ગણ્યો નથી. કારણ

કે મિથ્યાત્વ છે એ મહા અશુભ છે. એની જોડેનો ભાવ આવે એ જરીક, એને શુભ કેમ કહેવો? આહાહા...! એ બેય અશુભ જ છે. મિથ્યાત્વ અને શુભભાવ બેય અશુભ જ છે. આહાહા...! બેય નાશ કરવા લાયક છે. આહાહા...! બેયનો આશ્રય લેવા લાયક નથી. આશ્રય લેવા લાયક ભગવાન છે. તેથી કહ્યું કે આવશ્યક કર્મ, આવું જે આવશ્યક કાર્ય. આહાહા...!

મુનિએ બહુ થોડા શબ્દોમાં છેક મૂળિયા પકડ્યા છે. આહાહા...! મૂળિયા મૂળ પકડ્યા છે, મૂળ. આવું જે નિજાત્મનુભવ કર્મ, તેને મુક્તિસૌખ્યનું કારણ થાય છે. ત્યો! મોક્ષના સુખનું કારણ તેને થાય છે. આહાહા...! દુનિયા ક્યાં પડી છે! બે પાના લાવ્યા હતા ને 'ધરમચંદભાઈ'. બે શબ્દ એમાં હતા. 'ઈન્દિરા ગાંધી'એ છોકરાના વખાણ કર્યા છે. મરી ગયો એના. ખાટલામાં પડી પડીને મરી જાય એ કરતા મરી ગયો ઘણું સારું છે. એમ લખ્યું છે. સારે મરણે મરી ગયો છે. એમ છે ને? 'ધરમચંદભાઈ'!

મુમુક્ષુ :- 'રજનીશે' એમ કહ્યું.

ઉત્તર :- 'રજનીશે' એમ કહ્યું એમ ને? ઠીક! કહો, આ ધર્મ! અર..ર...! મહા સંસારનો પ્રવીણ, સંસારનો ડાહ્યો. 'રજનીશે' કહ્યું ને? આહાહા...! આ 'રજનીશ' ધર્મની વાત કરે, પ્રભુ! પ્રભુ! અરે...! સત્ય વાત કરે ત્યાં ગોઠે નહિ. આકરી વાત છે. આહાહા...! એ તો મહા અધર્મનું કામ કરતો હતો.

અહીં કહે છે, પ્રભુ! આવશ્યક કર્મ તો તેને કહીએ કે જે મુક્તિસૌખ્યનું કારણ થાય. આવ્યું ને? 'આવશ્યક કર્મ (તેને) મુક્તિસૌખ્યનું કારણ થાય છે.' આહાહા...! મુક્તસ્વભાવ આત્મા છે. પુણ્ય-પાપ અધિકારમાં આવે છે ને? પુણ્ય-પાપ બંધ છે તો બંધમાંથી બંધ જ થાય. અને આત્મા મુક્ત છે તો એને આશ્રયે જ મુક્તિ થાય. બંધને આશ્રયે બંધ થાય અને મુક્તિને આશ્રયે મુક્તિ થાય. આહાહા...! 'સમયસાર'માં પુણ્ય-પાપના અધિકારમાં આવે છે. ઝીણી વાત છે, ભાઈ! આહાહા...! એ ૧૪૮ (ગાથા પૂરી) થઈ.

ગાથા-૧૪૮

આવાસણ જુત્તો સમણો સો હોદિ અંતરંગપ્પા ।

આવાસયપરિહીણો સમણો સો હોદિ બહિરપ્પા ।।૧૪૯ ।।

આવશ્યકેન યુક્તઃ શ્રમણઃ સ ભવત્યંતરંગાત્મા ।

આવશ્યકપરિહીણઃ શ્રમણઃ સ ભવતિ બહિરાત્મા ।।૧૪૯ ।।

અત્રાવશ્યકકર્માભાવે તપોધનો બહિરાત્મા ભવતીત્યુક્તઃ ।

અભેદાનુપચારસ્ત્રયાત્મકસ્વાત્માનુષ્ઠાનનિયતપરમાવશ્યકકર્મણાનવરતસંયુક્તઃ

સ્વવશાભિધાનપરમશ્રવણઃ સર્વોત્કૃષ્ટોઽન્તરાત્મા, ષોડશકષાયણામભાવાદયં ક્ષીણમોહપદવીં પરિપ્રાપ્ય સ્થિતો મહાત્મા । અસંયતસમ્યગ્દૃષ્ટિર્જઘન્યાંતરાત્મા । અનયોર્મધ્યમાઃ સર્વે મદ્યમાન્તરાત્માનઃ । નિશ્ચયવ્યવહારનયદ્વયપ્રણીતપરમાવશ્યકક્રિયાવિહીનો બહિરાત્મેતિ ।

उक्तं च मार्गप्रकाशे -

(અનુષ્ટુભ)

“બહિરાત્માન્તરાત્મેતિ સ્યાદન્યસમયો દ્વિધા ।
બહિરાત્માનયોર્દેહકરણાદ્યુદિતાત્મધીઃ”

(અનુષ્ટુભ)

“જઘન્યમધ્યમોત્કૃષ્ટભેદાદવિરતઃ સુદક્ ।
પ્રથમઃ ક્ષીણમોહોન્ત્યો મધ્યમો મધ્યમસ્તયોઃ ॥”

આવશ્યકે સંયુક્ત યોગી અંતરાત્મા જાણવો;
આવશ્યકે વિરહિત શ્રમણ બહિરંગ આત્મા જાણવો. ૧૪૯.

અન્વયાર્થ :- [આવશ્યકેન યુક્તઃ] આવશ્યક રહિત [શ્રમણઃ] શ્રમણ [સઃ]
તે [અંતરંગાત્મા] અંતરાત્મા [ભવતિ] છે; [આવશ્યકપરિહીણઃ] આવશ્યક રહિત
[શ્રમણઃ] શ્રમણ [સઃ] તે [બહિરાત્મા] બહિરાત્મા [ભવતિ] છે.

ટીકા :- અહીં, આવશ્યક કર્મના અભાવમાં તપોધન બહિરાત્મા હોય છે એમ કહ્યું છે.

અભેદ-અનુપચાર-રત્નત્રયાત્મક *સ્વાત્માનુષ્ઠાનમાં નિયત પરમાવશ્યક-કર્મથી નિરંતર સંયુક્ત એવો જે ‘સ્વવશ’ નામનો પરમ શ્રમણ તે સર્વોત્કૃષ્ટ અંતરાત્મા છે; આ મહાત્મા સોળ કષાયોના અભાવ દ્વારા ક્ષીણમોહપદવીને પ્રાપ્ત કરીને સ્થિત છે. અસંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ જઘન્ય અંતરાત્મા છે. આ બેની મધ્યમાં રહેલા સર્વે મધ્યમ અંતરાત્મા છે. નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બે નયોથી પ્રણીત જે પરમ આવશ્યક ક્રિયા તેનાથી જે રહિત હોય તે બહિરાત્મા છે.

શ્રી માર્ગપ્રકાશમાં પણ (બે શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

“[શ્લોકાર્થ :-] અન્યસમય (અર્થાત્ પરમાત્મા સિવાયના જીવો) બહિરાત્મા અને અંતરાત્મા એમ બે પ્રકારે છે; તેમાં બહિરાત્મા દેહ-ઇન્દ્રિય વગેરેમાં આત્મબુદ્ધિવાળો હોય છે.”

“[શ્લોકાર્થ :-] અંતરાત્માના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા (ત્રણ) ભેદો છે; અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ તે પહેલો (જઘન્ય) અંતરાત્મા છે, ક્ષીણમોહ તે છેલ્લો (ઉત્કૃષ્ટ) અંતરાત્મા છે અને તે બેની મધ્યમાં રહેલો તે મધ્યમ અંતરાત્મા છે.”

* સ્વાત્માનુષ્ઠાન = નિજ આત્માનું આચરણ. (પરમ આવશ્યક કર્મ અભેદ-અનુપચાર-રત્નત્રયસ્વરૂપ સ્વાત્માચરણમાં નિયમથી રહેલું છે અર્થાત્ તે સ્વાત્માચરણ જ પરમ આવશ્યક કર્મ છે.)

ગાથા-૧૪૯ ઉપર પ્રવચન

૧૪૯-ગાથા.

આવાસણ જુત્તો સમણો સો હોદિ અંતરંગપ્પા ।
 આવાસયપરિહીણો સમણો સો હોદિ બહિરપ્પા ।।૧૪૯।।
 આવશ્યકે સંયુક્ત યોગી અંતરાત્મા જાણવો;
 આવશ્યકે વિરહિત શ્રમણ બહિરંગ આત્મા જાણવો. ૧૪૯.

આવશ્યક આ. નિશ્ચય આવશ્યક. આહાહા...! ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર, તેના આશ્રયે... આહાહા...! તેનું એક આચરણ જ 'અંતરંગપ્પા' કહેવાય છે. એને અંતરઆત્મા, અંતરમાં ઉતર્યો છે એને અંતરઆત્મા કહેવાય છે. જે આનંદનો સાગર ભગવાન, પૂર્ણ આનંદ ભરેલો, પૂર્ણ જ્ઞાન ભરેલો, અરે...! પૂર્ણ વીર્ય, વીરરસ, જ્ઞાનરસ, શાંતરસ, આનંદરસ પૂર્ણ રસથી ભરેલો પ્રભુ છે. એવા અનંતા અનંતા રસના ગુણથી ભરેલો છે. આહાહા...! એ તેને મુક્તિસુખનું કારણ છે. હવે ૧૪૯.

ટીકા :- 'અહીં, આવશ્યક કર્મના અભાવમાં...' આ જ્યાં આત્માનું અવલંબન નથી, જ્યાં આત્મા આનંદસ્વરૂપનું અવલંબન નથી અને પુણ્ય-પાપની ક્રિયામાં-ગોટામાં ઊભો રહ્યો છે... આહાહા...! પુણ્ય-પાપની જાળમાં ગોથા મારે છે... આહાહા...! એવા 'આવશ્યક કર્મના અભાવમાં તપોધન બહિરાત્મા હોય છે...' આહાહા...! જેને આત્માના આનંદનો આશ્રય નથી તે બહિરાત્મા છે. આહાહા...! પુણ્ય કરે તો બહિરાત્મા છે એ વાત ન લીધી. અહીં તો આવશ્યક કર્મના અભાવમાં (એમ કહ્યું છે). આહાહા...! શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાન પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પથી, રાગથી ભિન્ન ભરેલો ભગવાન... આહાહા...! એવા બધા ભગવાન પૂર્ણ છે અને એમાં અનંતગુણથી છલકાયેલા ભરેલા છે. આહાહા...!

આચાર્યે તો ત્યાં સુધી કહ્યું ને? પ્રભુ! તને આ દશા હવે ન રહો હવે. પ્રભુ! આ તને શોભતું નથી, હોં! આહાહા...! અનંત આનંદથી ભરેલો ભગવાન, અનંત શાંતિના રસનો કંદ આખો, એના વિના તને આ બધું શોભે છે? એ શોભતું નથી, પ્રભુ! દુશ્મનને પણ એમ કહે છે. જૈનધર્મના વિરોધી હોય એને પણ એમ કહે છે, હે પ્રભુ! તું સુખી થા. એ રાગ અને એકત્વબુદ્ધિ છોડીને આત્માના આશ્રયે આવી જા. બાપુ! દુઃખ આકરું પડશે, ભાઈ! આહાહા...! કોઈ પ્રાણી દુઃખી થાવ એમ ધર્મીની ભાવના હોય નહિ. દુશ્મનપણું મૂકી દે, આનંદની અંદર જા. આહાહા...! એમ કીધું ને?

'આવશ્યક કર્મના અભાવમાં તપોધન બહિરાત્મા હોય છે..' આહાહા...! 'અભેદ-અનુપચાર-રત્નત્રયાત્મક...' હવે આ આવશ્યક કયું? એમ કહે છે. નિશ્ચય આવશ્યક, નિશ્ચય

જરૂરનું. જેની જરૂરિયાત જણાય તેમાં વીર્ય સ્ફૂર્યા વિના રહે નહિ. રુચિ અનુયાયી વીર્ય. જેની રુચિ થાય ત્યાં વીર્યરસ વળ્યા વિના રહે નહિ. આહાહા...! એની રુચિ નથી તો એના તરફ વલણ નથી થયું. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- જેની યાદશક્તિ કાચી હોય એ શું કરે?

ઉત્તર :- અહીં યાદશક્તિનું કામ નથી. અહીં તો પૂર્ણાનંદનો નાથ એણે પકડવો. એક જ વાત. ભલે નામ ન આવડતું હોય. આત્મા નામ પણ ન આવડતું હોય. તિર્યચને નવતત્ત્વના નામ પણ ન આવડે અને ક્ષાયિક સમકિત હોય. જુગલિયા. અહીં પહેલું સમકિત ન થયું? અહીં તિર્યચગતિનું આયુષ્ય બંધાય ગયું. તિર્યચગતિનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું અને પછી થયું સમકિત ક્ષાયિક. એ હવે મરીને ક્યાં જાય? જુગલિયા. ભોગભૂમિ. દેવકુરુ, ઉત્તરકુરુ ત્યાં અવતરે. સમકિતી. આહાહા...! આયુષ્ય પહેલું બંધાઈ ગયેલું પછી થયું સમકિત. ‘શ્રેણિક’ને નરકનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું પછી થયું સમકિત. નરકનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું તો નરકમાં જવું પડ્યું. પણ તિર્યચનું આયુષ્ય બંધાઈ ગયું હોય અને સમકિત હોય તો જુગલિયામાં જાવું પડે. આહાહા...! દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ. ત્યાં બાહ્ય દુઃખની ગંધ નથી. બહારના સુખની સગવડતાનો પાર નથી. ત્યાં રાંધવું પડતું નથી, અનાજ વાવવું પડતું નથી, વાવીને ખાવું પડતું નથી. કહો. આહાહા...! દેવમાં ક્યાં રાંધવું પડે છે એને? એને તો એક હજાર વર્ષે ઓડકાર આવે. આહાહા...! એટલી બધી નિવૃત્તિ પણ છતાં આત્મા પ્રત્યે નિવૃત્તિ કરે નહિ. આહાહા...! કેટલી નિવૃત્તિ! કપડાની જરૂર નહિ એને. તૈયાર હોય શાશ્વતા. દેવલોકમાં શાશ્વત કપડા તૈયાર હોય. આહાહા...! એને વણવા પડે નહિ, પલાળવા પડે નહિ, કરવા પડે નહિ. આહાહા...! લાકડા, છાણા લેવા પડે નહિ, રાંધવું પડે નહિ.

મુમુક્ષુ :- રાંધવું ન પડે પછી લાકડા ને છાણાની ક્યાં જરૂર?

ઉત્તર :- કાંઈ એક વસ્તુ નહિ. આહાહા...! એટલી નિવૃત્તિ છતાં આત્મા તરફ વલણ ન કરે એમ મારું કહેવું છે. આહાહા...! છતાં બહારના ફંદમાં ફસાઈ જાય. આહાહા...!

અહીં કહે છે, ‘અભેદ-અનુપચાર-રત્નત્રયાત્મક...’ અભેદ અનુપચાર. ભેદ નહિ. આ દર્શન ને જ્ઞાન ને ચારિત્ર એવા ભેદ નહિ. અભેદ-અનુપચાર. ઉપચાર નહિ, આરોપ નહિ. અભેદ અનુપચાર રત્નત્રયસ્વરૂપ ભગવાન, ‘સ્વાત્માનુષ્ઠાનમાં...’ એ સ્વ આત્માનું અનુષ્ઠાન. એ ‘અભેદ-અનુપચાર-રત્નત્રયાત્મક સ્વાત્માનુષ્ઠાનમાં...’ આહાહા...! નીચે અર્થ-‘નિજ આત્માનું આચરણ. (પરમ આવશ્યક કર્મ અભેદ-અનુપચાર-રત્નત્રયસ્વરૂપ સ્વાત્માચરણમાં નિયમથી રહેલું છે અર્થાત્ તે સ્વાત્માચરણ જે પરમ આવશ્યક કર્મ છે.)’ આહાહા...! ભગવાનઆત્મા અનંતગુણથી ભરેલો, એના અવલંબનની પર્યાય છે એ જરૂર આવશ્યક મોક્ષનું કારણ છે. આહાહા...! બાકી કોઈ ક્રિયાકાંડ ધર્મનું કંઈ કારણ નથી. આહાહા...!

‘અભેદ-અનુપચાર-રત્નત્રયસ્વરૂપ સ્વાત્માનુષ્ઠાનમાં...’ સ્વઆત્માનું અનુષ્ઠાન-પોતાના

આત્માનું આચરણ. આહાહા..! કાંઈ અનુષ્ઠાન કરો છો? (એમ પૂછે). એ અનુષ્ઠાન આચરણ. સ્વ આનંદસ્વરૂપ ભગવાન એનું આચરણ એ અનુષ્ઠાન, એ આત્માનું અનુષ્ઠાન. એમાં જે 'નિયત પરમાવશ્યક-કર્મથી નિરંતર સંયુક્ત...' હોય. આહાહા..! આવી નિશ્ચય સ્વાત્માનુભવ રત્નત્રયરૂપ ક્રિયા, એનાથી નિશ્ચય પરમ આવશ્યક કર્મથી નિરંતર સંયુક્ત એવો. આહાહા..! પાછા એમાં પણ નિરંતર. એક સમયનો ભેદ નહિ. આહાહા..! જેમ પોતે સદા પ્રભુ નિરંતર છે એમ એનું નિશ્ચય આવશ્યક સદા નિરંતર છે. આહાહા..! ભગવાનઆત્મા અનાદિઅનંત સનાતન છે તો એને આશ્રયે પર્યાય શાશ્વત મળે એવી છે.

'નિરંતર સંયુક્ત એવો જે 'સ્વવશ' નામનો...' આહાહા..! 'સ્વવશ' નામનો પરમ શ્રમણ...' આહાહા..! પોતાને તાબે થયેલો એવો સ્વવશ મુનિ. જે વિકલ્પને તાબે છોડીને, બહારના અનુષ્ઠાનના તાબે છોડીને, આત્માના અનુષ્ઠાન અને આચરણમાં રહેતો.. આહાહા..! 'પરમ શ્રમણ તે સર્વોત્કૃષ્ટ અંતરાત્મા છે;...' લ્યો! બારમા ગુણસ્થાને વીતરાગ... સર્વોત્કૃષ્ટ અંતરાત્મા. સર્વ ઉત્કૃષ્ટ અંતરાત્મા. 'આ મહાત્મા સોળ કષાયોના અભાવ દ્વારા...' બારમું ગુણસ્થાન. અંતરાત્માની છેલ્લી દશા બારમું ગુણસ્થાન. પછી તરત કેવળ, એનું ફળ.

'સોળ કષાયોના અભાવ દ્વારા ક્ષીણમોહપદવીને પ્રાપ્ત કરીને...' આહાહા..! ક્ષીણમોહના નાશની પ્રાપ્તિ કરીને 'સ્થિત છે.' આહાહા..! અંદરમાં જામી ગયો છે, કહે છે. આહાહા..! પોતાનું જે આત્મસ્વરૂપ અતીન્દ્રિય જ્ઞાન ને અતીન્દ્રિય વીર્ય, અતીન્દ્રિય શાંતિ ને અતીન્દ્રિય સુખ, એમાં જામી ગયો છે. આહાહા..! એ ઉત્કૃષ્ટ અંતરાત્મા. 'સોળ કષાયોના અભાવ દ્વારા ક્ષીણમોહપદવીને પ્રાપ્ત કરીને...' એ ક્ષીણમોહ પદવી. બારમું ગુણસ્થાન. આહાહા..! 'ક્ષીણમોહપદવીને પ્રાપ્ત કરીને સ્થિત છે. અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ જઘન્ય અંતરાત્મા છે.' અહીં લીધો, જોયું! અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પણ જઘન્ય અંતરાત્મા છે. કોઈ કહે છે ને કે સમક્રિતીને અનુભૂતિ ન હોય. ચોથે અનુભૂતિ ન હોય. સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાં અનુભૂતિ ન હોય. એવા અર્થ કરે. 'અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ જઘન્ય અંતરાત્મા છે.' ચોથે ગુણસ્થાને એ નીચલા દરજામાં જઘન્ય અંતરાત્મા છે. છે તો અંતરાત્મા પણ જઘન્ય. 'આ બેની મધ્યમાં રહેલા સર્વે મધ્યમ અંતરાત્મા છે.' ચોથે છે એ જઘન્ય અંતરાત્મા. 'આ બેની મધ્યમાં રહેલા સર્વે મધ્યમ અંતરાત્મા છે.' અંતરાત્માની વ્યાખ્યા કરી. ત્રણ પ્રકાર. ઉત્કૃષ્ટ અંતરાત્મા ક્ષીણમોહ, જઘન્ય અંતરાત્મા સમક્રિતી, મધ્યમ પાંચમાંથી અગિયાર મધ્યમ (અંતરાત્મા). આહાહા..! પણ બધા અંતરાત્મા છે. અંતરને સાધે છે અને એક અંતર્મુહૂર્તમાં કેવળને પામવાના છે. આહાહા..!

'નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બે નયોથી પ્રણીત...' આહાહા..! આ વીતરાગનો માર્ગ. નિશ્ચય અને વ્યવહાર, એ બે નયોથી પ્રણીત. ભગવાને બે નયોથી કહેલ છે. એક જ નિશ્ચયનયથી (નથી કહેલ). વ્યવહારથી વાત (કરી છે), વ્યવહારનો વિષય છે. વ્યવહારનો વિષય છે, વ્યવહારનય છે. નય છે તે વિષયી છે તો એનો વિષય પણ છે. ભગવાનની

વાણીમાં બેય નયનો ઉપદેશ આવ્યો છે. એક જ નયનો ઉપદેશ નથી આવ્યો. આદર એકનો, ઉપદેશ બે નયનો. આહા...હા...! છે?

‘નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બે નયોથી પ્રણીત જે પરમ આવશ્યક ક્રિયા તેનાથી જે રહિત હોય તે બહિરાત્મા છે.’ બેથી રહિત કીધું, એકથી નહિ. નિશ્ચય સહિત વ્યવહાર ન હોય તો એ બહિરાત્મા છે. આહાહા...! ‘પરમ આવશ્યક ક્રિયા તેનાથી જે રહિત હોય...’ નિશ્ચય અને વ્યવહાર બેય, વ્યવહારમાં વિકલ્પ છે, નિશ્ચયમાં નિર્વિકલ્પ છે. સાધક છે એટલે બેય હોય છે. કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા નથી. તેથી તે બહિરાત્મા છે. આહાહા...! બહિર-આત્મા. આત્મા સિવાય બાહ્ય કોઈ પણ ચીજ જે છે એમાંની કોઈ એક ચીજને પોતાની માનવી એ બહિરાત્મા છે. આહાહા...! અંતરાત્મા પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપને જ માને છે. એ સિવાય અનેરી શુભભાવથી માંડીને અનંત ચીજોને પોતાની માનતો નથી. એ જઘન્ય અંતરાત્મા છે. આહાહા...! બહારનો એક વિકલ્પ પણ પોતાનો છે એમ માનતો નથી. શુભરાગ આવે, ભક્તિ આવે પણ એ મારી છે એમ માનતો નથી. છે ને?

‘નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બે નયોથી પ્રણીત જે પરમ આવશ્યક...’ સાંજ-સવાર મુનિને પ્રતિક્રમણ હોય છે ને? વિકલ્પ હોય છે, વ્યવહાર હોય છે. અને એ વ્યવહાર કરીને, છોડીને જાવું છે નિશ્ચયમાં. ત્યાં અટકવાનું નથી. નીચલી ભૂમિકામાં એ આવે પણ એને છોડીને જવાનું છે અંદરમાં. ‘બે નયોથી પ્રણીત જે પરમ આવશ્યક ક્રિયા તેનાથી જે રહિત હોય તે બહિરાત્મા છે.’ વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)